

PERISCOPE

*Commentaar uit het
Wetenschappelijk Instituut*

Wie met wie?

Verkiezingsuitslagen beperken in hoge mate de partnerkeuze bij coalitievorming. In de eerste plaats maken die uitslagen de vorming van een meerderheidsregering door één partij onmogelijk. Men moet dus keuzen doen. Leuk is dat meestal niet, want coalitievorming betekent conflictstof inbouwen. Soms zelfs veel conflictstof, of we het willen of niet.

Een *loutere* machtskwestie is coalitievorming gelukkig niet. Althans als er nog wat te kiezen is. In dat laatste geval geven de programma's van potentiële coalitiegeenoten enig houvast voor het maken van keuzen.

Vijf jaar geleden werd in CDV¹⁾ al aangegevoeld dat het denken in termen van links, rechts en midden niet meer voldoet. Toen was er al sprake van een groeiende betekenis van andere tegenstellingen zoals die tussen christelijk en humanistisch. Vandaag de dag is dat velen duidelijker geworden. De uitspraken van de heer Den Uyl voor het IKON over christenen en christelijke theologie zijn geen verrassing voor al diegenen die weten hoezeer wordt uitgezien naar een co-

alitie zonder 'kerkelijken'. In zo'n coalitie zouden heel wat vraagstukken anders geregeld kunnen worden dan in een combinatie met het CDA. Terecht merkt het D'66-program op dat liberalisme versus socialisme een valse en onvruchtbare tegenstelling is omdat deze stromingen verwante denkwerelden vertegenwoordigen.

Wat zijn de politieke feiten van vandaag? Welke combinaties bieden de beste mogelijkheden voor een maatschappijvernieuwend beleid zoals dat sinds een aantal jaren door het CDA wordt geformuleerd? Die vraag wordt in de eerste plaats bepaald door de opvatting van partijen over de verzorgingsstaat, de rol van de georganiseerde samenleving en de gewenste veranderingen in hun onderlinge verhouding.²⁾

1) A.M. Oostlander, 'Links-rechts, ondersteboven'; *Christen Democratische Verkenningen*, nr. 3, 1981, pag. 182-195.

2) Verkiezingsprogramma's 1986 van CDA, VVD, PvdA en D'66.

Visies op de verzorgingsstaat

Negatieve opmerkingen over de verzorgingsstaat treffen we het meest bij de VVD. De verzorgingsstaat komt niet overeen met wat 'ons (de VVD) voor ogen staat'. De VVD wil geen staat als alverzekeraar van risico's. Meer vrijheid is nodig, vooral voor individuen en voor economisch-commerciële machten. D'66 signaleert dat de verzorgingsstaat helaas niet bestand bleek tegen slecht weer. De overheid bestuurde op den duur bijna de hele samenleving. Daarom moet meer accent worden gelegd op de individuen.

Het CDA acht zich één van de bouwers van de verzorgingsstaat. Daarin is veel goeds gerealiseerd, hoewel er teveel verantwoordelijkheden naar de overheid zijn geschoven. De verzorgingsstaat is daardoor uit zijn krachten gegroeid. Het CDA voert nu geen pleidooi voor 'individuen' of commercie maar voor een verzorgingsmaatschappij waarin allerlei niet-politieke verbanden hun taak weer zien en opnemen.

De PvdA komt niet verder dan een verdediging van de sociale rechtsstaat tegen aantasting van rechten en tegen het opdoemen van een oud-liberaal vrij spel van maatschappelijke krachten. De problemen van de verzorgingsstaat wil de PvdA te lijf door te zoeken naar meer instrumenten voor de overheid om de marktsector te beïnvloeden, met name waar het de bestrijding van het pijnlijkste symptoom van de politieke misgroei, de werkloosheid, betreft. Wie destijds hoopvol naar de inbreng van de Wiardi Beckmanstichting³⁾ uitkeek kan niet anders dan teleurgesteld zijn door de kennelijke overwinning van de ouderwetse krachten rond Den Uyl. Jammer, heel jammer! De PvdA heeft zich daardoor ook internationaal geïsoleerd ten opzichte van vernieuwende gedachten zoals die in de Franse sociaal-democratie worden aangetroffen. Zelfs Sovjet-ideologen schrijven vandaag de dag met instemming over de publikaties van o.a. Rosanvallon inzake de rol van niet-overheidsverbanden van burgers gericht op de behartiging van bepaalde maatschappelijke taken.⁴⁾

Wie eenmaal heeft ingezien dat de problemen van de sociale rechtsstaat juist veroorzaakt zijn door de politieke cultuur van het afschuiven van taken naar de overheden en de ontmanteling van het 'sociale middenveld' van al of niet geïnspireerde organisaties, die schijnt slechts steun te kunnen vinden bij de VVD. Maar die vervalt weer in de fout van de commercialisering en het individualisme.

Het kleine D'66 is voor het CDA helemaal geen bondgenoot vanwege zijn consequente afkeer van de 'traditionele gezagsstructuren' en de 'verzuiling'. Daarmee is zo ongeveer de hele georganiseerde samenleving afgewezen behoudens die instelling waarop het 'voor alle gezinden' van toepassing is. Te weten verenigingen voor milieu- en natuurbehoud en wellicht ook het geleidehondenfonds.

Individualisme of sociale organisaties?

Met de twee grote concurrerende partijen en het vaak als eventuele coalitiepartij genoemde D'66, bestaan dus grote problemen terwijl ook onderling die drie onverzoenbaar schijnen wat betreft hun visie op de rol van de staat.

Gegeven deze feiten dienen we niet te volstaan met het aangeven van de diepe kloven die ons scheiden. Het blijft nl. interessant om de graden van onderlinge vervreemding vast te stellen. Worden maatschappelijke verbanden überhaupt gewaardeerd, zo ja, welke en in hoeverre. Het is duidelijk dat D'66 bijvoorbeeld de meest principiële pleitbezorger is van het individualisme en het non-engagement. Organisaties die verankerd zijn in levensbeschouwelijke en religieuze motieven staan hem tegen. De aanvaarding van normenstelsels welke door deze verbanden, maar bijvoorbeeld ook door gezinnen, wor-

3) P. Kalma, *De illusie van de democratische staat*, Wiardi Beckmanstichting, Kluwer, 1982.

4) Prof. dr. A. Wolkov: 'Socialistisch zelfbestuur van de bevolking'; *Informatiebulletin* (Weekblad van de Ambassade van de USSR in Nederland), 12 april 1986.

den overgedragen, wordt als een aanslag op de individuele vrijheid ervaren. Vandaar dat de betekenis van de godsdienst in de schoolopvoeding en -opleiding niet wordt genoemd. Veeleer sluit D'66 aan bij de feitelijke secularisatie en daardoor bij de tendens om het levensbeschouwelijke aanbod, zover als binnen onze democratische verhoudingen maar mogelijk is, in te perken. Vandaar dat de politiek of sociaal-filosofisch gekleur-

D'66 zeer ver van ons af en men zal zich bepaald enkele malen moeten bedenken alvorens voor die partij een plaats in een coalitie in te ruimen.

Wat betreft het individualisme heeft de VVD ook een bepaalde traditie hoog te houden. Deze partij heeft echter meer van politieke ervaringen kunnen leren. De werkelijkheid van het menselijk bestaan verdraagt geen consequent individualisme en de VVD heeft dat feit verwerkt. Daarom spreken de liberalen veel voorzichtiger over euthanasie; maar vooral ook vager. Zorgvuldigheid wordt bepleit en men moet '*mede rekening houden met het zelfbeschikkingsrecht*'. Wat betreft de individualisering wordt in de sociale zekerheid doorvoering van het equivalentiebeginsel voorgestaan, wat neerkomt op een individuele verzekering. Solidariteitselementen worden zowel door de VVD als D'66 in deze sector niet zo hoog aangeslagen. De belastingwetgeving ligt vooral onder kritiek vanwege de tweeverdienersmaatregel. De individualisering klinkt bij de VVD minder radicaal. De houding van de VVD ten opzichte van de georganiseerde samenleving wordt niet zozeer bepaald door een pro-secularisatiehouding, maar veeleer door een extreem bedrijfsmatig, commercialistisch denken. De bedrijfsmatige aanpak moet de levensbeschouwelijk-religieuze gefundeerde vervangen. Dit wordt echter in minder negatief klinkende formules verpakt. Een uitzondering vormt het VVD-voorstel voor de oprichting van een Nationale Educatieve Raad, waarin de sociale partners en de 'directe belanghebbenden' vertegenwoordigd zijn. Deze Raad moet de huidige adviesorganen, waar de geprofileerde organisaties van besturen een grote plaats innemen, vervangen. Dit is een goed voorbeeld van de wijze waarop een eenzijdig sociaal-economische benadering de geschakeerdheid van visies in de samenleving kan bedreigen. Commerciële media (tenminste 1 tv-net), commercialisering in het hoger onderwijs, bedrijfsmatig functionerende overheidsdiensten, bedrijfsmatig gevormde instellingen voor de volks-

De werkelijkheid van het menselijk bestaan verdraagt geen consequent individualisme en de VVD heeft dat feit verwerkt.

de vakbeweging nauwelijks wordt vermeld en de nadruk valt op participatie van werknemers binnen de onderneming.

Ten aanzien van de media wordt gesproken van een zinloos bolwerk van geprofileerde omroepen. In de volkshuisvesting komen alleen gemeentelijke woningbedrijven en de bewoners zelf aan de orde, de woningbouwcorporaties niet.

Individualisering in de sociale zekerheid en het belastingstelsel wordt, zelfs nauwelijks geclausuleerd, bepleit. Individueel zelfbeschikkingsrecht is richtsnoer voor het euthanasiebeleid. Euthanasie moet mogelijk zijn voor 'wie de wens daartoe te kennen heeft gegeven'. Dat is als het ware een radicaal vervolg op de verruiming die de D'66-fractie in de Tweede Kamer heeft voorgesteld. Alles staat onder de leuze dat respect voor het individu en diens mening steeds voorop moet staan. Kortom: qua mentaliteit staat

gezondheid. Kortom de Firma Nederland. Zelfredzaamheid, eigen 'verantwoordelijkheid', vrijheid. Een commerciële en tamelijk sterk op het individu gerichte aanpak, dat zijn de trefwoorden van de VVD.

Deze benadering laat echter meer ruimte voor een sociale organisatiestructuur met een grote mate van autonome bevoegdheid dan die van D'66. Opvallend is de eis om het openbaar Hoger Onderwijs eenzelfde speelruimte te bieden als het bijzondere, met natuurlijk de daarbij passende bestuursstructuur. Ook elders in het onderwijs is bevoegdheidsverruiming bij de VVD aan de orde. De volksgezondheid moet een kwestie van particulier initiatief blijven, evenals kinderopvang, sport etc.

De VVD steunt de verruiming van de rol van de sociale partners zoals die door overdracht van het stelsel van sociale zekerheid tot stand zal komen. Ook in andere opzichten worden de vakbonden en werkgeversorganisaties in de hun toekomstige bevoegdheden gerespecteerd.

Het valt niet te ontkennen dat de VVD, naarmate meer afstand van het individualisme genomen wordt, voor het CDA een betere kandidaat is voor samenwerking in coalitieverband. Liberalen zullen het trouwens moeilijk vinden om openlijk de religieuze motieven van anderen met politieke middelen te bestrijden.

De PvdA is uiteraard van oorsprong geen individualistische stroming. Toch is in die kring ook de druk van het modieuze individualiseringsstreven merkbaar. De programmschrijvers hebben zich die van het lijf kunnen houden door het voornemen om de juridische en financiële (dus niet de sociale!) gevolgen te onderzoeken van een consequente individuele behandeling van de burgers. Grappig is de PvdA-constatering dat er een drang is naar economische zelfstandigheid 'bij mannen en ook bij vrouwen'. Van het eerste moeten we m.i. ten bate van de emancipatie van vrouwen af te zien komen (het gezinsinkomen is bijvoorbeeld geen individueel eigendom van de 'kostwinner' die

zodoende 'economisch zelfstandig' zou zijn. Neen, op dat inkomen moeten beide partners gelijke rechten krijgen) en het tweede is een dwaalweg die de vrouwen nog verder in de problemen brengt. De PvdA pleit zogenaamd voor individualisering in de belastingheffing maar vult dat begrip volstrekt orthodox in door alle mogelijke sociale factoren die de draagkracht bepalen erbij in rekening te brengen. Veel verbale lippendienst dus aan een anti-sociaal-democratisch concept, maar tegelijkertijd waarschuwt de PvdA dat 'de westerse democratie bedreigd wordt door het uiteenvallen van maatschappelijke solidariteit'. Als concreet voorbeeld van de spanning die ten aanzien van dit thema in het PvdA-denken bestaat, kan weer naar de voorstellen aangaande euthanasie worden verwezen. Het uitdrukkelijk verzoek, de ongeneeslijkheid, collegiale toetsing, controleerbaarheid, zorgvuldigheid en nadere bezinning met name inzake de problematiek van de comateuze patiënt is gewenst, aldus de PvdA.

Bij de PvdA treffen we ook wel waardering aan voor de geestelijke pluriformiteit van de samenleving. Het mediabeleid bezwijkt vooralsnog niet voor de commerciële verleiding. Wel is de nadruk op de van overheidswege opgelegde algemeenheid te bespeuren in het pleidooi voor een invloedrijker NOS. Verder ziet de PvdA de woningbouwcorporaties wel staan (naast de gemeentelijke woningbedrijven). De PvdA is echter openlijker anti-christelijke organisaties, hetgeen uitkomt in de voorkeur voor openbaar onderwijs, zelfs als dat ten koste gaat van het bijzonder onderwijs. Maatschappelijke organisaties moeten aan een specifiek type democratisering beantwoorden: de zeggenschap dient in de eerste en tweede plaats te berusten bij hen die van die organisaties profiteren (de cliënten) en bij het personeel. In de derde plaats komen de al of niet le-

5) Bram Peper, *Vormgeving van Welzijnsbeleid*. Boom, Meppel, 1972.

vensbeschouwelijke besturen pas. Dit wordt in de PvdA gezien als een beproefd wapen tegen 'het confessionalisme'. De eertijds als partij-ideoloog fungerende Bram Peper heeft dat jaren geleden al openhartig uiteengezet.⁵⁾

Voor hervorming van de verzorgingsstaat is helaas bij de PvdA weinig aanknopingspunt te vinden. Structuurwijziging moet, aldus de PvdA, hoofdzakelijk door decentralisatie binnen de overheden worden bereikt. In tweede instantie worden maatschappelijke organisaties als motoren van de samenleving gewaardeerd. Toch blijkt dat niet erg veel voor te stellen. In het onderwijs is erg weinig sprake van verruiming van bevoegdheden; gemeentelijke woningbedrijven moeten tegen woningbouwcorporaties worden beschermd. De overheid staat geen mandaat af aan de sociale partners. Zelfs geleide inkomenspolitiek wordt niet uitgesloten. Ja, de oude wens om alle inkomens politiek te beheersen leeft nog sterk. De problemen van de verzorgingsstaat worden bestreden met nog meer beleidsinstrumenten voor de overheid, nog meer voorrang voor de politiek ten koste van de bevoegdheden van de georganiseerde samenleving. De nieuwe gedachten zoals die o.a. via de Wiardi Beckman Stichting werden geuit slaan niet aan. Als dat anders zou zijn dan kon de PvdA worden gezien als de beste coalitiekandidaat voor het CDA. De ouderwetsen hebben echter voorlopig gewonnen. Daardoor heeft de PvdA onze voorkeur niet.

Vergelijking op specifieke punten

De vergelijking op structurele kwesties aangaande de hervorming van de verzorgingsstaat valt, zolang de vernieuwers in de PvdA nog overschreeuwd worden, uit in het voordeel van de VVD. D'66 is m.i. hekkeluiser vanwege de volstrekt andere visie op de mens en op de betekenis van de geestelijke verscheidenheid in ons volk. Voorts is deze partij soms nog etatistisch dan de PvdA. Wie naar de *op kortere termijn* spelende vraagstukken betreffende het defensiebeleid, de invoering van het herziene stelsel van

sociale zekerheid en enkele andere punten ziet, komt tot een iets ander oordeel.

D'66 staat in zijn defensiebeleid heel dicht bij het CDA, terwijl VVD en PvdA daar op verschillende wijzen van afwijken. Bij de PvdA ligt er zelfs een ononderhandelbaar punt inzake de kruisvluchtwapens. Over het sociale-zekerheidsstelsel zijn VVD en CDA het eens geworden. D'66 kijkt daar enigszins van af, maar is in elk geval niet zo negatief als de PvdA. Het economisch herstelbeleid gaat bij D'66 met ongeveer even grote bezuinigingen op de overheid gepaard als bij het CDA. Weer liggen VVD en PvdA hier ter weerszijden van onze opvatting. Eenzelfde indeling past op de voorstellen betreffende de overheidsinvesteringen. De PvdA schijnt nog steeds te neigen naar het ouderwetse injectiebeleid, waar Mitterrand destijds zo ongelukkig mee terecht kwam. Europese coördinatie wordt echter gelukkig door alle vier behandelde partijen bepleit. Het ATV-beleid is bij D'66 in paniekvoetbal ontaard. Hier moet wetgeving uitkomst bieden want de nadruk op de rol van de sociale partners werkt volgens D'66 niet: 'dat kan zo niet'. Het D'66-program, dat tegelijkertijd onbekommerd pleit voor gedifferentieerde toepassing per bedrijfstak en per onderneming, wekt alleen maar verbazing. Wat voor wetgeving zou dat wel moeten zijn. Het CDA beklemtoont de bevoegdheden van sociale partners hier, evenals elders, het meest. De VVD sluit zich daarbij aan.

Concluderend kan worden gesteld dat D'66 op enkele punten (defensie en sommige sociaal-economische vragen) een aanvaardbare coalitiepartner zou kunnen zijn. Maar men moet de politiek positieve bijdrage, zeker op langere termijn, van D'66 niet overschatten. Dit is bij lange na niet de vanzelfsprekende medestander die als een inhoudelijke versterking van een coalitie zou kunnen worden opgevat.

Wie met wie?

Als de vernieuwers in de PvdA het alsnog zouden winnen, dan zou samenwerking met die partij het meest voor de hand liggen. Nu

dat niet zo is moet de VVD, mede op grond van de nodige continuïteit in het beleid, de voorkeur hebben. Deelname van D'66 moet in alle gevallen als een noodoplossing of als een nauwelijks gewenste overbodigheid worden opgevat.

Aan het begin van dit artikel stelden we reeds dat inhoudelijke kwesties niet de hele formatie bepalen. De onderhandelaars en de

fracties hebben hun eigen verantwoordelijkheden en hun extra motieven om tot bepaalde oplossingen te komen. Voor het CDA, zijn leden en zijn kiezers is het echter van belang om te weten waar inhoudelijk de verbindinglijnen wel of niet liggen. En tevens is een politiek perspectief dat op de langere termijn de fronten kan wijzigen noodzakelijk. Principeel zijn wij aan niemand gebonden en niemand is dat aan ons. Maar wat dat laatste betreft: een coalitie op basis van afkeer van 'de kerkelijken' is voorlopig voor geen van de partijen interessant genoeg.

A.M.O.

Deelname van D'66 moet in alle gevallen als een noodoplossing worden opgevat.

